

فراين و مکتوبات ديوانی - حکومتی

ناصرالدين شاه قاجار و ميرزا محمد خان قوام الدوله و ساير رجال تاريخی

در رويارويی

با ائمه هرات، جنگ مرو، حوادث سيستان و...

(۱۲۶۸-۱۲۸۱ ق.ه)

بازخوانی و تصحيح:

محسن روستائی

نڊای تاريخ - ۱۳۹۷

فهرست مطالب

۱	 مقدمه
۳	 جغرافیای تاریخی هرات
۱۷	 میرزا محمد قاسم الدوله آشتیانی و جنگ مرو
۲۴	 تبارنامه خاندان آشتیانی
۲۵	 فرامین ناصرالدین شاه قاجار
۱۱۲	 تصاویر اسناد
۱۷۹	 واژه‌نامه
۱۹۲	 منابع و مآخذ
۱	 فهرست محتوایی اسناد
۲۰۴	 اعلام (جایگاه‌ها، مکان‌ها و اماکن جغرافیایی)
۲۰۹	 اعلام (اشخاص و طوایف)

مقدمه

«لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا»

«من به سرمنزاهت افتاده، خود بردم راه قطع این مرحله با مرغ سلیمان کردم»

سپاس خداوند مهربان را توانی که دست تقدیرش بر قلم مقدر ما لطفی دیگر آموخت و با عنایات بی انتهایش این بند اموار را به راهی رهنمون ساخت تا در مسیر وظایف علمی و سندپژوهی خویش، کتابی مستند به اسناد تاریخی استنساخ و تصحیح بنماید. و با یاد و سپاس از اندیشمندان، مورخین و ادیبانی که با اندیشه و قدرت خویش راه پژوهش و تحقیق را بر دوستداران علم و دانش هموار ساخته‌اند، تا عشق و ایمان و آرندگی و صلح با دستاوردهای معارف بشری آمیخته و دمساز شود.

اما کتابی که پیش روی ماست مرقعات و مجموعه فرامین، گزارشات، عریضه‌جات و مکتوباتی است که در درجه اول فی‌مابین ناصرالدین شاه قاجار و میرزا محمدخان قوام‌الدوله آشتیانی مکاتبه و سندنویسی شده است. در لا به لای این اسناد و اسلات، فصولات، کتابچه و سندنامه‌های دیگری نیز به چشم می‌خورد که پای حشمت‌الدوله میرزا و سیدابوالحسن شاه قندهاری و غیره را به میان آورده که با دقت نظر و مطالعه اسناد مطهره و محتوای تاریخی آنها مطلع و باخبر خواهیم شد.

مطلب اصلی این اسناد به‌طور متعارف و غیرمستقیم انعکاسی است از قضیه جدایی هرات، جنگ مرو و حوادث منطقه خراسان و سیستان که در فرامین شاه قاجار و ترسلات قوام‌الدوله و سایرین به چشم می‌خورد. تمامی فرامین ناصرالدین شاه از نوع دوم فرمان‌های عهد قاجار است که رکن کلام آنها خطاب، دستور، توصیه و سفارشات مخصوص شاهانه نسبت به وقایعی است که در آن روزگار به وقوع پیوسته است. محاصره سیاسی ایران توسط دول روس و انگلیس و نیز معاهده ۱۲۷۳ ق پاریس و غفلت و بی‌کفایتی حکومت قاجار، باعث حوادثی شد که اسناد این کتاب به خوبی آنان را آشکار و هویدا می‌سازد.

لازم به یادآوری است که این اسناد در بخش نسخ خطی مجلس شورای اسلامی نگهداری می‌شود که به شکل مجلد و مرقع حدود ۶۷ سند تاریخی را در خود جای داد و شرایط مناسبی را برای انجام یک پژوهش سندی و تاریخی مهیا ساخته است. نظم اولیه این اسناد به گونه‌ای بود که بنده مجبور شدم فرامین و سایر سند نوشته‌ها را جداگانه و با توجه به عنوانینشان، آرایش و دسته‌بندی جدید بنمایم؛ تا شاید از این طریق بتوان بهره بهتری از محتوایشان را اسناد که پیوند تنگاتنگی با یکدیگر دارند، به دست آورد.

به قولی در این پژوهش سعی شده علاوه بر بیان دو پیش درآمد تألیفی درباره تاریخ هرات و نیز رجال‌شناسی قوام‌الدوله - پیشکار و وزیر ایالت خراسان - موضوع اصلی کتاب را به بازنویسی و تصحیح اسناد اختصاص دهیم که در استادیابی جریان تاریخی هرات، جنگ مرو و برخی دیگر از حوادث تاریخ ممالک محروسه ایران نقش اساسی داشته‌اند. پس از این بخش، تصاویر تک‌تک اسناد، در پایان کتاب نیز آورده شده است تا سندپژوهان با رجوع به این منابع مستند برداشت‌های تاریخی سندشناسی خود را از این میراث مکتوب، دریافت و ابراز نمایند. امیدوارم که قلم کم‌بها و چشمان کم‌سوی ما در انجام این طرح توصیفی - تحقیقی به جبران نقایص پیش آمده در مراعات بعد از دست‌نویس مت‌گمارد و در اصلاح و جبران مافات کوشا باشد.

«ز نام نیک اثر جاودانه بگذار / تو را که زندگی جاودانه میسر نیست»

در این مجال بر خود فرض می‌دانم که از مدیریت محترم انتشارات ندای تاریخ کمال تشکر را بنمایم که چاپ و نشر این کتاب را قریب زحمت فرمودند. در اتمام کلام با این بیت از صائب تبریزی آرزو دارم این سند نوشته مختصر قبول بیعت اندیشیان و پژوهشگران معزز واقع گردد.

«نه هر آهی قبول افتد نه هر اشکی آید»

یکی گوهر شود از صد هزاران قطره، باران آید

م. م. روستایی

خرداد ۱۳۹۶